

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ НАУКИ І ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

**Збірник матеріалів
IX Міжнародної науково-практичної конференції**

(21-22 травня 2016 р.)

**Суми – 2016
Видавничий дім «Ельдорадо»**

УДК 34
ББК 67 я 43
Д 36

*Рекомендовано до друку вченою радою Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, протокол № 4
Від 13 квітня 2016 року*

Редакційна колегія:

Лукаш С. С., доктор юридичних наук, професор (голова редколегії);

Василенко В. А., кандидат філологічних наук, доцент;

Грובה В. П., доктор юридичних наук, професор;

Демиденко Н. М., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник;

Дуравкіна Н. І., кандидат юридичних наук;

Лук'янихіна О. А., кандидат економічних наук, доцент;

Панасюк О. В., кандидат юридичних наук, доцент;

Сергієнко Т. М., старший викладач.

Д36 Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: Збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції (21-22 травня 2016 року, м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. – Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2016. – 328 с.

Збірник містить тези доповідей учасників IX Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції» з проблем юриспруденції, економіки, філософії, історії, психології, лінгвістики, освіти, євроінтеграції на шляху сучасного державотворення в Україні.

УДК 34
ББК 67 я 43

© СФ ХНУВС, 2016
© Видавничий дім «Ельдорадо», 2016

**ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ
(ДОРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД)**

Традиційно кримінологічний аналіз певних злочинів розпочинається з історичного нарису розвитку вітчизняного законодавства. Ці відомості не є елементами характеристики злочинів, а виконують відправну інформаційну функцію щодо предмету дослідження [1, 15]. Будь-яка наука при вивченні її інститутів має включати їх історико-правовий аналіз. Не є виключенням і механізм протидії злочинності неповнолітніх. Вивчаючи історико-правові питання вітчизняного законодавства, слід звернути увагу на найважливіші пам'ятки давньоруського, феодального права, а також законодавчі акти більш пізнього періоду. Важливість і цінність цих джерел не втратили актуальності і сьогодні, оскільки дозволяють більш глибоко, ґрунтовно зрозуміти те чи інше явище на підставі вивчення генезису його виникнення, походження та розвитку.

Україна має багатий історичний досвід законодавчого регулювання кримінальної відповідальності неповнолітніх, однак питанням профілактики злочинності неповнолітніх до певного часу приділялася вкрай незначна увага. Так, давні пам'ятки вітчизняного законодавства взагалі не містили жодних згадок не тільки про профілактичні заходи, а й навіть про особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх правопорушників.

Найвизначніший збірник стародавнього україно-руського права, складений в XI-XII ст. ст. на основі звичаєвого права, – «Руська Правда» – включала норми різних галузей права, які захищали приватну власність, життя, честь і гідність панівних верств суспільства, регламентували земельні, шлюбні, зобов'язальні відносини, визначали види злочинів та встановлювали міру покарання за них [7]. Однак, аналізуючи текст «Руської Правди», складно виявити положення, що стосуються особи, яка вчинила злочин, – її віку, осудності, і що зазначене правопорушення може вчинити тільки людина, хоча це впливає зі змісту закону [4, 29]. «Руська Правда» є важливим джерелом для пізнання найдавніших норм звичаєвого права, мала безпосередній вплив на пам'ятки литовсько-руської доби – Судебник Казіміра Ягеллончика 1468 р. і Литовські Статути (1529 р., 1566 р., 1588 р.), до прийняття яких фактично діяла.

У другій половині XIV ст. відбулося входження українських земель до Литви й утворення Великого князівства Литовського. Першим

збірником, який уніфікував чинне на той час законодавство й судово-адміністративну практику, був Судебник Казіміра Ягеллончика 1468 р., який містив переважно норми кримінального права і процесу, маєткового права. Значно ширшою й ґрунтовнішою кодифікацією був Перший Литовський статут 1529 р., який містив норми різних галузей права, у Другому Литовському статуті 1566 р. досконаліше було систематизовано їх норми, зафіксовано створення нових судів. У 1588 р. з'явився Третій Литовський статут, який був взірцем законодавства, і два з половиною століття діяв на українських землях. Зазначені нормативно-правові акти містили положення про вік кримінальної відповідальності, яка наступала за Судебником Казіміра з 7, за Другим Литовським статутом – з 14, а за Третім – з 16 років [14].

У другій чверті XVIII ст. у зв'язку з кардинальними змінами в політичному та суспільному житті, потребою уніфікації права, сподіваннями зблизити правові системи України й Російської імперії та іншими причинами почалася робота з кодифікації українського права, наслідком якої стала поява у 1743 р. Зводу (збірника), під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ», що містив норми державного, кримінального, цивільного й процесуального права, однак з певних соціально-політичних причин так і не став офіційним джерелом права, хоча його норми застосовувались у реальному житті й судовій практиці. Особливостям кримінальної відповідальності неповнолітніх був присвячений арт. X. До неповнолітніх, якими визнавалися особи чоловічої статі до 16 років та жіночої – до 13, не застосовували смертну кару, однак якщо неповнолітній вчинить злочин, за який передбачена смертна кара, батьки повинні були відшкодувати завдані збитки, а суд застосовував до неповнолітніх ще й покарання на власний розсуд [5, 384].

Таким чином, давні пам'ятки законодавства не містили жодних положень ні про заходи протидії злочинам неповнолітніх, ні про особливості їх кримінальної відповідальності і це питання вирішувалося за загальними правилами. Лише в Соборному Уложенні 1649 р. вказувалося, що малолітніх до 15 років не допускали до цілування хреста, якщо вимагались свідчення під присягою [8]. Згодом Уложення доповнювалось та змінювалось указами, відомими як «Новоуказані статті» 1669 р., де було вказано, якщо дитина у віці 7 років вчинить вбивство, то вона не карається смертною карою. Однак це положення, яке застосовували у церковних судах, не мало беззаперечного значення, оскільки існували нормативні акти, які встановлювали зовсім інші строки, коли особа залишалась непокараною (12, 14, 20 років) [15, 419]. Інший нормативний акт – Військовий статут Петра I зазначав, що покарання за крадіжку пом'якшується або особа взагалі не карається, якщо це дитина, і вона може бути віддана батькам на виховання [9],

проте вікові межі не були визначені. Разом з цим була закріплена ідея виключення відповідальності дітей та пом'якшення відповідальності неповнолітніх.

Нова спроба законодавчого вирішення питання про вікову осудність відноситься до указу Катерини II 1765 р., який тривалий час визначав особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх: була встановлена повна неосудність осіб у віці до 10 років, а щодо осіб у віці від 10 до 17 років передбачалося обов'язкове пом'якшення покарання [15, 419]. Про запобігання злочинам у правових актах цього історичного періоду взагалі не говорилося. І лише в указі Катерини II було закріплено основні принципи реформи державного управління та визначено положення, зміст яких у тому, що «набагато краще запобігати злочинам, ніж карати за них».

Слід зазначити, що на Україні, поряд з російським законодавством, традиційним вважалось застосування Магдебургського права, Саксонського зерцала, діяли Литовські статuti в кількох редакціях [5, 7], які по-різному вирішували питання кримінальної відповідальності неповнолітніх, що ускладнювало судову практику. Короткий покажчик Магдебургського права («Порядок») визначав, що неповнолітні (чоловічої статі до 14 років, а жіночої – до 13) звільнялись від смертної кари та тілесних покарань [2, 235]. Згідно з положеннями Саксонського зерцала дитина у малолітньому віці (до 12 років) не відповідала за вчинене вбивство чи іншу шкоду в кримінальному порядку, а обов'язок з її відшкодування покладався на батьків [12, 29].

З поширенням на Лівобережну Україну російських адміністративної, фінансової, політичної систем, з другої половини XVIII ст. відбуваються спроби кодифікувати малоросійське законодавство на основі переробки Литовського статуту, Магдебургського права, Саксонського зерцала [13, 7-8], результатом яких став проект «Зібрання малоросійських прав 1807 р. » [13, 11], де було передбачено, що особи до 16 років звільнялися від кримінальної відповідальності, але їх батьки чи опікуни відшкодовували збитки [13, 128].

Звід законів Російської імперії 1832 р. цілком прийняв систему указу Катерини II 1765 р., але потім його положення були змінені Законом 1833 р. і в такому вигляді увійшли до другого видання Зводу 1842 р. Малолітніх до 10 років визнавали абсолютно неосудними і віддавали батькам, родичам чи опікунам [15, 442]. Особи від 10 до 14 років, якщо було встановлено, що вони діяли з «розумінням», підлягали загальним покаранням, за винятком каторжних робіт та деяких інших. Якщо вони діяли «без розуміння», їх так само віддавали батькам чи родичам. Неповнолітні від 14 до 17 років також підлягали загальним покаранням (за винятком тілесних), якщо діяли «з розумінням».

Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. відійшло від системи Зводу. Про особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Уложенні зауважувалося в двох розділах: «Про причини, за якими вчинене не може бути поставлене у вину» – діти віком до 7 років не мають «достатнього розуміння про свої діяння», тому не підлягають покаранням, а їх віддають батькам чи родичам, та «Про обставини, які пом'якшують вину та покарання», де зазначалося, що малолітство та неповноліття є обставинами, які пом'якшують вину та покарання. Передбачалось, що діти віком від 7 до 10 років не мають належного розуміння про свої обов'язки, а отже не підлягають покаранням, і так само малолітні від 10 до 14 років, коли судом буде достовірно встановлено, що вони діяли «без розуміння»; їх віддавали батькам чи родичам. Неповнолітнім віком від 14 до 21 року було встановлено скорочення загальних покарань або заміну покарання більш м'яким; за необережні злочини вони не підлягали покаранням, а віддавались батькам для домашнього виправлення, було передбачено обов'язкове роздільне тримання неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, від інших засуджених [10, 193-203]. На думку багатьох дослідників Уложення було першим актом, який настільки детально регулював особливості відповідальності неповнолітніх.

На Україні фактично спостерігається запізнення виникнення уваги до запобігання злочинності, оскільки лише в 60-ті рр. XIX ст. в Російській Імперії відбулась технічна революція та перехід до капіталізму. Тоді ж злочинність неповнолітніх стала серйозною проблемою для суспільства, причиною якою наприкінці XIX-го – початку XX-го ст. визнавали поганий стан релігійного і морального виховання дітей в родині та школі, тому одним з найбільш ефективних засобів боротьби з підлітковою злочинністю вважали благодійність, яка, однак, не мала системного характеру та не приносила потрібного результату. Проте, існували і громадські організації (Київське товариство землеробських колоній та ремісничих притулків, Чернігівське товариство опікування, Харківське товариство соціальної опіки), які займались запобіганням злочинності серед неповнолітніх систематично [6, 162].

Закон 1897 р. «Про зміну форм і звичаїв судочинства у справах про злочинні діяння малолітніх та неповнолітніх, а також законоположень про їх караність» закріпив за неповнолітніми значні гарантії у кримінально-правовій сфері, і, по суті, визнав за даною категорією особливий правовий статус у кримінальному і суміжних галузях права [3, 12].

Кримінальне уложення 1903 р. також встановлювало особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх. Так, діти до 10 років визнавались неосудними. Віковий період від 10 до 17 років був періодом умовної осудності, коли неповнолітній підлягав кримінальній

відповідальності лише, якщо він під час вчинення суспільно небезпечного діяння усвідомлював властивості та значення своїх дій і міг керувати ними. В іншому випадку неповнолітнього віддавали батькам чи родичам або іншим надійним особам, які висловили на те згоду, або направляли до виховно-виправних установ на строк не більше, ніж до досягнення ними 21-річного віку. Щодо неповнолітніх, визнаних осудними, Уложення передбачало пом'якшення покарання, яке залежало від їх віку [11].

Аналіз дореволюційного періоду (до 1917 р.) становлення інституту юридичної відповідальності в цілому та неповнолітніх зокрема надає змогу зробити такі висновки. По-перше, у ці часи була лише вказівка на так звані «тяжкі злочини», з чого можна зробити висновок, що інші правопорушення злочинами не вважались, а були віднесені до інших правопорушень. По-друге, мала місце непослідовність у питаннях визначення віку відповідальності неповнолітніх, нечіткість у визначенні осудності (неосудності), формування єдиної системи покарань та заходів виховного впливу, не існувало єдиного поняття «вік відповідальності», водночас використовувались терміни «малолітній» та «неповнолітній», які у різні періоди мали різне значення, тому вік, з якого неповнолітні підлягали відповідальності, постійно змінювався, і практично не мав значення, оскільки до неповнолітніх здебільшого застосовувалися ті ж покарання, що і до дорослих. По-третє, існуюча система покарань була необґрунтовано жорстокою, що не сприяло виправленню та перевихованню неповнолітніх правопорушників. По-четверте, наприкінці ХІХ ст. вчені та практики зазначали, що метою покарання неповнолітніх слід визнавати не кару, а виховання, однак цей підхід так і не знайшов свого послідовного відображення у законодавстві Російської імперії. По-п'яте, на початку ХХ ст. простежувалась чітка тенденція до ретельного дослідження особистості неповнолітнього та умов його життя і виховання з урахуванням при цьому особливостей вікового розвитку підлітків, що було, насамперед, пов'язано із початком роботи судів у справах неповнолітніх [16, 62-63].

Література

1. Бедриківський В. В. Бандитизм: соціально-правовий і кримінологічний аналіз: [монографія] / В. В. Бедриківський, О. М. Литвинов; [за наук. ред. проф. О. Н. Ярмиша]. – Х.: Вид-во ХНУВС, 2009. – 162 с.
2. Василенко М. П. Матеріали до історії українського права: В 2 т. / М. П. Василенко. – К.: Всеукраїнська Академія наук, 1929. – Т. 1. – 1929. – 448 с.
3. Кузнецов Д. Ю. Государственно-правовая политика России в области противодействия преступности несовершеннолетних во второй половине ХІХ – начале ХХ в.: автореф. дис. на соискание учен. степени

канд. юрид. наук: спец. 12. 00. 01 «Теория и история государства и права; история учений о праве и государстве» / Дмитрий Юрьевич Кузнецов. – Курск, 2013. – 26 с.

4. Павлов В. Г. Субъект преступления / Павлов В. Г. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 318 с. – (Серия «Теория и практика уголовного права и уголовного процесса»).

5. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року / [під ред. Ю. С. Шемшученко]. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1996. – 548 с.

6. Ребалко Н. О. Ретроспективний огляд проблеми запобігання корисливо-наси́льницької злочинності неповнолітніх // Вісник Кримінологічної асоціації України: збірник наукових праць [Редкол. Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін.]. – Х.: Золота миля, 2011. – С. 161-166.

7. Российское законодательство X-XX веков: В девяти томах / [под общ. ред. О. И. Чистякова]. – М.: Юридическая литература, 1984. – Т. 1: Законодательство Древней Руси. – 1984. – 432 с.

8. Российское законодательство X-XX веков: В девяти томах / [под общ. ред. О. И. Чистякова]. – М.: Юридическая литература, 1984. – Т. 3: Акты Земских соборов. – 1985. – 512 с.

9. Российское законодательство X-XX веков: В девяти томах / [под общ. ред. О. И. Чистякова]. – М.: Юридическая литература, 1984. – Т. 4: Законодательство периода становления абсолютизма. – 1986. – 511 с.

10. Российское законодательство X-XX веков: В девяти томах / [под общ. ред. О. И. Чистякова]. – М.: Юридическая литература, 1988. – Т. 6: Законодательство первой половины XIX века. – 1988. – 431 с.

11. Российское законодательство X-XX веков: В девяти томах / [под общ. ред. О. И. Чистякова]. – М.: Юридическая литература, 1994. – Т. 9: Законодательство эпохи империализма и буржуазно-демократических революций. – 1994. – 352 с.

12. Саксонское зеркало. Памятник, комментарии, исследования: [отв. ред. В. М. Корецкий]. – М.: Наука, 1985. – 271 с.

13. Собрание малороссийских прав 1807 года / [под ред. Б. М. Бабий, А. Н. Мироненко]. – К.: Наукова думка, 1993. – 368 с.

14. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х т. / [за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова]. – Одеса: Юридична література, 2002. – Т. I: Статут Великого князівства Литовського 1529 року. – 2002. – 464 с. ; Статути Великого князівства Литовського: У 3-х т. / [за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова]. – Одеса: Юридична література, 2002. – Т. II: Статут Великого князівства Литовського 1566 року. – 2003. – 560 с. ; Статути Великого князівства Литовського: У 3-х т. / [за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова]. – Одеса: Юридична література, 2002. – Т. III: Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн.

– Кн. 1. – 2004. – 672 с. ; Статути Великого князівства Литовського: У 3-х т. / [за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова]. – Одеса: Юридична література, 2002. – Т. III: Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. – Кн. 2. – 2004. – 568 с.

15. Таганцев Н. С. Русское уголовное право: В 2 т. / Н. С. Таганцев. – С. -Пб., 1902. – Т. 1: Общая часть. – 1902. – 815 с.

16. Чернецький О. М. Правове регулювання адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12. 00. 07 / Чернецький Олександр Леонідович. – Харків, 2007. – 205 с.

О. В. КУБРАК

Сумський національний аграрний університет

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЕВТАНАЗІЇ

Підвищений інтерес до евтаназії в останні десятиліття пов'язаний з прогресом медицини і особливо реаніматології, що дозволяє боротися зі смертю тривалий час. Ці проблеми стають все більш актуальними на тлі істотного старіння населення, яке вже само по собі породжує багато економічних, соціальних, морально-етичних і юридичних питань, що стосуються змісту, догляду та лікування людей похилого віку та безнадійних хворих.

Сам термін «евтаназія» ввів англійський філософ Френсіс Бекон (1561-1626) для позначення легкої безболісної смерті (від грецьких слів «eu» (добре) і «thanatos» (смерть)).

Ставлення до евтаназії дуже неоднозначне. Ця теза дуже яскраво ілюструється різноманітністю законодавчих рішень цієї проблеми в різних державах світу. В одних країнах законодавець йде шляхом легалізації евтаназії, роблячи вже існуючі нормативні акти, що закріплюють право на смерть, все більш ліберальними (Голландія, Бельгія Люксембург). Законодавці інших країн, де до сих пір сильні позиції церкви, яка продовжує засуджувати евтаназію як форму самогубства, як і раніше забороняють евтаназію в будь-якому вигляді (Італія, Німеччина). Досліджуючи проблему евтаназії, вкрай важливо усвідомлювати різницю між філософським, медичним визначенням евтаназії і правовим, у тому числі кримінально-правовим, оскільки в першому випадку ми маємо справу з внутрішнім змістом евтаназії, у другому – з його процедурою, а в третьому – із встановленням відповідальності за дане діяння.

Із позиції загальної теорії права евтаназія – це навмисне прискорення факту смерті невиліковного хворого з метою припинення